

III. Філософія освіти

УДК 37.013.73

Куліненко Л. Б.

*Кандидат педагогічних наук, доцент, докторант НПУ імені
М. П. Драгоманова*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Головні компетентності майбутнього вчителя розглядаються як необхідні компоненти ефективної педагогічної діяльності; аналізується зміст загальних, дослідницьких, мовних та соціокультурних компетенцій.

Ключові слова: *людина, освіта, вчитель, культура, компетентність.*

Професійна компетентність утворює центральний компонент системи підготовки майбутнього вчителя. Водночас тільки нею ця підготовка не вичерпується. Сучасні дослідники виокремлюють комплекс різних важливих компетентностей, що є необхідними для ефективної педагогічної діяльності.

В першу чергу це науково-дослідницька компетентність. В цілому, як зазначають В. Шестак та Н. Шестак, під науково-дослідною компетентністю розуміється здатність і готовність особистості результативно застосовувати наявні знання, уміння і досвід в ході науково-дослідної діяльності і в процесі вирішення професійних завдань. В її структурі виокремлюються дві групи компетенцій — загальні інтелектуальні та дослідницькі.

До загальних інтелектуальних компетенцій відносяться здатність викладати свої думки логічно, однозначно, стисло і конкретно (усно і письмово); володіння понятійним апаратом, науковою фразеологією, специфічною лексикою, ясність і чіткість у визначенні понять; усвідомлення зв'язків — смислових, структурних і асоціативних — між предметами і явищами; здатність дати об'єктивну оцінку, сформулювати

виводи; уміння аналізувати, виділяти основне і другорядне в отриманій інформації; навик складання і оформлення таблиць, схем, графіків, ілюстрацій та інше; здатність слухати і сприймати інформацію.

Дослідницькі компетенції включають: уміння працювати з науковою літературою, шукати, оцінювати і зберігати наукові дані, критично оцінювати отриману інформацію; здатність формулювати проблеми і наукові гіпотези, аргументувати свою позицію, брати участь в науковій дискусії; уміння створювати наукові тексти; навик організації і проведення наукового експерименту [1, с. 116–117].

О. Цільмак, аналізуючи наукову компетентність загалом розуміє її як здатність особистості досліджувати, аналізувати, систематизувати, уточнювати, визначати, описувати та упрощувати наукові винаходи на основі глибоких удосконалених знань, умінь та навичок. До підвидів наукової компетентності відносяться:

— загальнонаукова компетентність — це дослідницька здатність особистості, за допомогою аналізу і узагальнення, класифікації, оцінювання, системного та порівняльного аналізу, отримувати необхідну інформацію щодо наукових винаходів та прогнозувати можливості їх застосування;

— спеціальнонаукова компетентність — це здатність особистості за допомогою загально- та спеціальнонаукових методів (історичного, порівняльного, логічного, абстрагування, аналітичного, статистичного, соціологічного, моделювання, графічного, системного аналізу тощо) здійснювати наукове дослідження у певній галузі науки, за певною спеціальністю [2].

М. Шашкіна і А. Багачук, виокремлюючи дослідницьку компетентність як інтегративну характеристику особистості, яка припускає володіння різними знаннями, технологією дослідницької діяльності, визнання їхньої цінності та готовність до їх використання у професійній діяльності, зазначають, що дослідницька компетентність як самодостатня особистісна якість — це усвідомлена готовність самотужки просуватися в засвоєнні та побудові систем нових знань, переживаючи акти розуміння, саморозвитку [3, с. 71].

Л. Карпова веде мову про спеціально-наукову компетентність учителя, яка передбачає сформованість знань і умінь з предмета, що викладається, спеціальних професійних умінь (пізнавальні, конструктивні, інформаційні) [4, с. 7].

Не менш важливою для успішної професійної діяльності вчителя є його мовна компетентність. Ця компетентність являє собою складне особистісне утворення, структура якого досі ще не отримала однозначного розуміння у сучасній педагогічній літературі.

Зокрема, Д. Рождественська звертає увагу на триланкову структуру мовної компетентності, що включає в себе мовну, мовленнєву та комунікативну компетентності. При цьому комунікативна компетентність виступає інтегруючою, що поєднує знання, вміння та можливості мовленнєвої діяльності з метою здійснення комунікації. Така провідна роль комунікативної компетентності пов'язана з тим, що її надбання, а також розвиток відповідного комунікативного досвіду потребує інших параметрів, ніж вузько лінгвістичні (напр., соціокультурного усвідомлення, досвід образотворення, афективних стосунків, вміння вчитися тощо) [5].

У свою чергу, С. Караман виокремлює чотири типи компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну й функціонально-комунікативну. Мовна компетенція визначається загальноприйнятими орфоепічними, лексичними, словотворчими, граматичними, стилістичними нормами; мовленнєва — чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, говорінням, читанням, письмом; соціокультурна — рівнем знань національної культури; функціонально-комунікативна — умінням використовувати мовні засоби в межах функціональних стилів [6, с. 3–6].

Мовленнєва компетентність також означає готовність і спроможність особистості адекватно й доречно використовувати мову в конкретних ситуаціях буття (висловлювати власні думки, бажання, наміри, прохання тощо), застосовуючи при цьому як мовні, так і позамовні (міміка і жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності [7, с. 11–12].

Загальним фундаментом, на якому заснована педагогічна майстерність майбутнього вчителя, виступає його культурна компетентність.

В цілому загальнокультурна компетентність — це здатність особистості дотримуватися певних правил культурної поведінки, що детермінується культурною спрямованістю особистості (її світоглядними уявленнями, ціннісними орієнтаціями, рівнем освіченості тощо) [2].

Щодо загальнокультурної компетентності вчителя, то, згідно з Л. Карповою, до неї можна віднести знання культури України та світової культури, володіння іноземними мовами і комп'ютером, розвину

культуру мови та поведінки, уміння жити в соціумі та встановлювати контакти з людьми [4, с. 6–7].

Більш широко загальнокультурна компетентність трактується у переліку ключових компетентностей, що був визначений українськими педагогами в ході дискусій, організованих в рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» (2004 р.). Згідно з ним, загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму і дозволяє особистості:

— аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства;

— застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії;

— знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти;

— застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри;

— опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації [8, с. 86].

Об'єктивні процеси розвитку сучасної цивілізації, багатонаціональний і полікультурний характер більшості держав світу вимагають підготовки вчителя, який міг би компетентно, активно і творчо вирішувати проблему гармонізації міжетнічних і міжкультурних стосунків на особовому і соціальному рівні. Для цього у нього необхідно сформувати певний ансамбль особистісних якостей, озброїти глибокими загальнокультурними і професійними знаннями і уміннями. Іншими словами, сучасний вчитель повинен володіти полікультурною професійно-педагогічною компетенцією. Під полікультурною компетенцією вчителя розуміється сукупність певних якостей (властивостей) особистості з високим рівнем інтелектуальних знань, професійно-педагогічних умінь і навиків, що дозволяє здійснювати навчально-виховну діяльність в ракурсі завдань полікультурного освіти. Доцільність виділення в структурі професійної

компетентності вчителя полікультурної компетенції обумовлена потребою, по-перше, точнішого визначення і змістовного трактування якостей особи, професійних знань і умінь вчителя, необхідних для успішної педагогічної діяльності в полікультурному середовищі, а по-друге, розробки програми вдосконалення системи професійно-педагогічної підготовки вчителів в контексті сучасних соціально-педагогічних реалій [9].

До комплексу найважливіших компетентностей майбутнього вчителя також входить дискурсна компетентність, що розуміється як здатність мовної особистості будувати, сприймати та інтерпретувати цілісні дискурси різних типів (усні і письмові) відповідно до комунікативного наміру в межах конкретної ситуації спілкування з урахуванням специфіки їх семантико-прагматичної і граматичної організації на макро- і мікрорівнях та взаємозв'язку екстралінгвістичних і лінгвістичних компонентів [10].

О. Заболотська виокремлює низку субкомпетенцій, що входять до складу дискурсивної компетенції — соціолінгвістичну, соціокультурну, лінгвокраїнознавчу, дискурсивно-тематичну та компенсаторну. Водночас формування дискурсивної компетенції також передбачає розвиток відповідних груп умінь — продукування та розпізнавання тексту (дискурсу), соціокультурної трансформації, сприйняття та аналізу краєзнавчої та лінгвокраїнознавчої інформації, використання культурних норм і мовленнєвого етикету тощо [11, с. 84].

В умовах сучасного суспільства знань підготовка майбутнього вчителя обов'язково передбачає формування інформаційної компетентності.

У вузькому значенні, згідно з Л. Карповою, інформаційна компетентність учителя зводиться до володіння новими інформаційними технологіями та умінями їх використання [4, с. 7–8].

В свою чергу А. Вербицький та О. Ларіонова, виокремлюючи серед компетентностей вчителя інформаційно-методологічну, розкривають її зміст у більш широкому контексті. На їхню думку, щоб мати цілісне уявлення про інформаційну картину світу, майбутній вчитель повинен розуміти цінність знання про інформації, її джерела, способи представлення, збереження, перетворення та використання; знати специфіку роботи з інформаційними потоками різного виду й змісту; розбиратися в сутності інформаційних процесів. Крім того компетентна робота з інформацією вимагає від людини знання про специфіку організації різних інформаційних об'єктів (наукові статті, книги, відеоролики, під-

ручники, популярні та художні видання, газетні та журнальні публікації тощо), уміння виявляти загальну структуру матеріалу та виокремлювати в ньому головне, встановлювати зв'язки та залежності між базовими елементами, знаходити загальні ідеї та проблемні зони [12, с. 163–164].

Н. Яциніна, досліджуючи інформаційно-технологічну компетенцію майбутнього вчителя, пропонує розуміти її не просто як сукупність знань, умінь, навичок студентів, набутих у процесі навчання інформатики та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, але й як здатність орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, готовність до використання інформаційно-комунікаційних технологій для відбору та створення адекватних програмних педагогічних засобів для виконання майбутньої педагогічної діяльності, її вдосконалення, а також для власного розвитку й самореалізації [17, с. 133].

Інформаційна компетентність викладача виявляється в умінні технологічно мислити і передбачає наявність аналітичних, проектних, прогностичних і рефлексій умінь в засвоєнні і застосуванні інформації в педагогічній діяльності. Крім того, інформаційна компетентність є складовою частиною інформаційної, технологічної культури викладача, виконує інтеграційні функції, служить сполучною ланкою загально педагогічних і спеціальних знань і умінь [14, с. 65].

М. Богачик веде мову про «інформатичну компетентність» сучасного педагога, визначаючи її як інтегральну характеристику особистості, яка передбачає здатність людини орієнтуватися в інформаційному просторі, оперувати інформаційними даними на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для ефективного виконання професійних обов'язків; сукупність знань, умінь, навичок, досвіду та особистісних якостей, необхідних для ефективного використання комп'ютерних інформаційних технологій та систем для розв'язання теоретичних та практичних задач. Важливість формування інформатичної компетентності сучасного педагога обумовлена необхідністю володіти методикою застосування інформаційних технологій у навчально-виховному процесі та інноваційній діяльності [15].

В свою чергу С. Скворцова розкриває зміст інформаційної компетентності вчителя через сукупність наступних компонентів: володіння інформаційними технологіями; спроможність знаходити інформацію; здатність систематизувати, узагальнювати її; здатність до критичного відношення відносно інформації, поширюваної масмедійними засобами і рекламою; здатність застосовувати знання й інформаційну грамотність;

спроможність знаходити інформацію, систематизувати, узагальнювати її й готовність і здатність працювати із інформацією [16].

В цілому сьогодні формування компетенцій розглядається як можливість мінімізації суперечностей між знаннями учнів і їх спроможністю у використанні цих знань при вирішенні конкретних життєвих задач. Впровадження компетентнісного підходу має сприяти подоланню традиційних когнітивних орієнтацій процесу навчання, його наближенню до практичних аспектів життєдіяльності. Як відзначає Л. Гриценко, компетентність є інтегративним утворенням, в якому синтезуються знання, вміння, навички та досвід з різних сфер науки та життя з метою вирішення практико-орієнтованої проблеми (завдання). У процесуальному плані вона являє собою цілісний акт діяльності, що включає формулювання мети, відбір засобів, планування, виконання та контроль [17, с. 36].

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства підготовка майбутнього вчителя має відбуватися на основі чітко сформульованої та науково обґрунтованої системи компетенцій як об'єктивних, соціально обумовлених, нормативних вимог до педагогічної діяльності та компетентностей як інтегрального показника, що об'єднує знання, навички, вміння та здатність їх застосування у практичній педагогічній діяльності. Саме через поняття компетентності розкривається реальний результат педагогічної освіти, її якість, роль у особистісному розвитку педагога. При цьому центральне місце посідає професійна компетентність майбутнього вчителя як інтегративне динамічне особистісне утворення, що тісно пов'язане з комплексом інших компетентностей, ключовими з яких є науково-дослідницька, культурна, мовна, дискурсна, інформаційна та інші.

Список використаних джерел:

1. Шестак В. П. Формирование научно-исследовательской компетентности и «академическое письмо» / В. П. Шестак, Н. В. Шестак // Высшее образование в России. — 2011. — № 12. — С. 115–119.
2. Цільмак О. М. Складові структури компетентностей / О. М. Цільмак [Електронний документ] // Наука і освіта. 2009. — № 1–2. — Режим доступу до журналу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2009_1-2/psycholog/zilm.htm

3. Шашкина М. Б. Формирование исследовательской деятельности студентов педагогического вуза в условиях реализации компетентностного подхода: монография / М. Б. Шашкина., А. В. Багачук. — Красноярск: Краснояр. гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева, 2006. — 280 с.
4. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. Г. Карпова. — Харків, 2004. — 20 с.
5. Рождественська Д. Б. Проблема мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей: теоретичний аналіз понять та практиकाвикористання/Д. Б. Рождественська [Електронний документ] // Проблеми сучасної педагогічної освіти. — 2007. — Вип 13. — ч. 1. — Режим доступу до журналу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007_13_1/doc_pdf/Rojdevstvnska_st.pdf
6. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів освіти / С. Караман. — К.: Ленвіт, 2000. — 272 с.
7. Атрощенко Т. О. Специфіка формування мовленнєвої компетентності майбутніх вихователів у світлі вимог Болонської конвенції / Т. О. Атрощенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». — № 20. — Ужгород, 2010. — С. 11–12.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. — К., 2004. — 112 с.
9. Агадуллин Р. Р. Поликультурная профессиональная компетентность современного учителя / Р. Р. Агадуллин [Електронний документ] // Проблеми сучасної педагогічної освіти. — 2003. — Вип 5. — Режим доступу до журналу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2003_5_1/doc_pdf/agadulina.pdf
10. Бершадська Н. С. Контроль рівня сформованості англomовної усної дискурсивної компетенції у студентів мовних спеціальностей / Н. С. Бершадська [Електронний документ] // Наука і освіта. — 2011. — № 2. — Режим доступу до журналу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_2/metod/Bersh.htm

11. Заболотська О. О. Формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземних мов як педагогічна діяльність / О. О. Заболотська // Педагогічний альманах. Збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 10. — С. 83–88.
12. Вербицкий А. А. Личностный и компетентный подходы в образовании: Проблемы интеграции / А. А. Вербицкий, О. Г. Ларионова. — М.: Логос, 2009. — 336 с.
13. Яциніна Н. О. Структура професійної педагогічної компетентності майбутнього вчителя / Н. О. Яциніна // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. — Вип. 16: Формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах євроінтеграції. — С. 132–134.
14. Зіборова В. В. Формування інформаційної компетентності викладача / В. В. Зіборова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. — 2010. — № 8. — С. 64–68.
15. Богачик М. Формування інформативної компетентності сучасного педагога як однієї з умов його готовності до інноваційної діяльності / М. Богачик [Електронний документ] // Нова педагогічна думка. — 2012. — № 2. — Режим доступу до журналу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2012_2/1bogacik.pdf
16. Скворцова С. О. Види професійної компетентності вчителя / С. О. Скворцова [Електронний документ] // Наука і освіта. — 2009. — № 10. — Режим доступу до журналу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2009_10/pedagogika/Skvortsova.htm
17. Гриценко Л. І. Професійна компетентність педагога: традиції і інновації / Л. І. Гриценко // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць. — Вип. 8. — Ч. 2. — Полтава, 2011. — С. 35–42.

Кулиненко Л. Б. Компетентностный аспект формирования будущего учителя

Главные компетентности будущего учителя рассматриваются как необходимые компоненты эффективной педагогической деятельности; анализируется содержание общих, исследовательских, языковых и социокультурных компетенций.

Ключевые понятия: *человек, образование, учитель, культура, компетентность.*

Kulinenko L. B. Competence aspect in shaping a future teacher

Main competences of a future teacher were reviewed as the necessary components of effective pedagogical activity; content of general, research, language and socio-cultural competences was analyzed.

Keywords: *human, education, teacher, culture, competence.*